

Віталій Гладун,

ORCID iD 0000-0002-6568-3100

старший викладач кафедри філософії освіти,
теорії й методики суспільствознавчих предметів
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
vitalii.hladun@toippro.mk.ua

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕЇ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ

У науковій статті досліджено роль української ідеї у формуванні національної ідентичності сучасної молоді в контексті геополітичних викликів через призму поглядів видатних українців. Обґрунтовано актуальність теми, яка полягає в потребі консолідувати нове покоління та формувати в нього активну громадянську позицію.

Розкрито теоретичні засади та сутність понять «національна ідея» та «національна ідентичність». Проаналізовано загрози, з якими стикається населення у воєнних умовах, та визначено перспективи розвитку України. Розглянуто основні позиції та тези видатних українців щодо ролі національної ідеї у формуванні ідентичності сучасної молоді. З'ясовано фундаментальні чинники, маркери та елементи національної ідентичності.

Уперше проаналізовано найбільш глибокі за змістом та контраверсійні тези й судження щодо формування національної ідеї та ідентичності.

Ключові слова: консолідація; національна безпека; національна ідентичність; національна ідея; російсько-українська війна; цінності.

© Гладун В. В., 2024

Вступ. Збройна агресія російської федерації на теренах України з 2014 року до сьогодні гостро поставила перед науковою спільнотою та широким загалом питання національної ідеї, ідентичності та особливостей характеру українців. На жаль, за роки незалежності в суспільстві так і не вдалося сформувати чіткої позиції щодо цих питань. Нині Україна стоїть перед проблемою збереження своєї цілісності та державності. Для ефективної відповіді на поточні загрози необхідно, щоб громадяни усвідомили, що незалежність є основою їхнього особистісного буття та розвитку, і були готові зробити все можливе для добробуту Батьківщини. У контексті російсько-української війни важливим складником національної безпеки

є збереження національної ідентичності та розроблення нової української ідеї для консолідації суспільства, розвитку громадянського суспільства та підвищення рівня патріотизму серед сучасної молоді. Багато українців можуть стверджувати: «Національної ідеї немає». За висловом Леоніда Кучми, можливо, «не спрацювала», або «не на часі», або «яка різниця», але це зовсім не так, бо географічна близькість із рф із її агресивною, дикунською, жорстокою поведінкою є прямим продовженням кількостолітнього протиборства українського світу московській експансії.

Національна ідея в поглядах відомих українських діячів, зокрема М. І. Костомарова, П. О. Куліша, Т. Г. Шевченка, О. О. Потебні, І. Я. Франка, М. І. Міхнов-

ського та інших постійно трансформувалася від мрій про самостійність України до переконань у тому, що здобуття незалежності українців неминуче, як неминуче їхнє прагнення до свободи, демократії, культурного відродження та європейської інтеграції.

Держава, не зволікаючи, прийняла Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Основними завданнями цього нормативно-правового акта є «формування у громадян України активної позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності; оборонної свідомості та громадянської стійкості; формування та збереження української національної ідентичності громадян, де вони б не перебували; запобігання інформаційному впливу держави-агресора (держави-окупанта) в усіх сферах життя; вшанування та пам'ять про загиблих (померлих) ветеранів війни; формування готовності громадян до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України» (Закон України, 2022).

Історичні уроки демонструють, що український народ завжди боровся за право на життя, здебільшого використовуючи зброю. Але саме так відбувається формування національної ідентичності та здобуття права на самовизначення, на вільне волевиявлення.

Реалізація мрії про волю неможлива без усвідомлення молодого покоління своєї національної ідентичності та національної ідеї, що завжди була тим важливим чинником, який консолідував український народ / націю і визначав його / її ідентичність через власну формотворчу, конструктивну місію.

Українська ідентичність, на думку М. Т. Степико, має кілька рівнів: перший – особиста ідентичність, що відповідає на питання «хто я?»; другий – сімейна ідентичність, яка об'єднує особистість із її

сім'єю; третій – родинна ідентичність, що передбачає усвідомлення себе в контексті поколінь своєї родини по материнській і батьківській лініях; четвертий – маленька батьківщина, рідне місто або село, з яким пов'язано відчуття особливої зв'язаності; п'ятий – національна ідентичність, яка об'єднує однойменну спільноту в рамках рідної країни; і шостий – усвідомлення себе європейцем та власної ролі в глобальному просторі (Степико М. Т., 2011).

Пріоритетним елементом в освітньому процесі має стати українська ідея, що консолідує молоде покоління та формує в нього активну громадянську позицію. Патріотичне виховання сучасної молоді потрібно спрямувати на формування покоління українців, які спираються на національні та європейські цінності.

Визначення мети і завдань статті. Метою статті є комплексний підхід, узагальнення і критичне переосмислення української ідеї у формуванні національної ідентичності молодого покоління в умовах сучасних викликів і загроз, зумовлених воєнним станом.

Важливо зрозуміти, як українська ідея впливає на згуртованість і самоусвідомлення українців, а також визначити виклики, з якими стикається суспільство в період воєнного стану, та перспективи розвитку національної ідентичності.

Реалізація цієї мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) проаналізувати теоретичні засади та сутність понять «національна ідея» та «національна ідентичність»; 2) з'ясувати історичний контекст розвитку національної ідеї; 3) визначити ключові фактори, що впливають на формування української ідеї в сучасних геополітичних умовах та оцінити перспективи розвитку ідентичності через призму думок та поглядів видатних українських діячів.

Аналіз останніх досліджень із зазначеної проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує актуальність і дискусійність проблем національної ідентичності та формування української

ідеї, які порушують у своїх наукових розвідках як у зарубіжних, так і у вітчизняних виданнях. Проблема формування української ідеї та національної ідентичності є предметом дослідження сучасних істориків, етнологів, політологів, соціологів та філософів, що свідчить про її багатомірність і надважливе значення для України. Ґрунтовними дослідженнями з питання зародження та формування такої ідеї в Україні є праці Я. Й. Грицак, М. В. Поповича, О. С. Забужко, Л. Г. Лук'яненко, Д. В. Павличка та інших вітчизняних дослідників.

Питанню «ідентичності» присвячено доробки здебільшого закордонних дослідників, зокрема Б. Андерсона, Е. Вілсона, С. Гантінгтона, Е. Еріксона, Ф. Скарра. Авторитетний у питаннях національної ідентичності західний дослідник Е. Сміт наголошує, що її розвиток можливий за наявності національної ідеї в суспільстві.

Формування національної ідентичності в умовах війни та консолідації нації висвітлювали М. А. Козловець, Л. П. Нагорна, І. О. Кресіна, М. Т. Степико, О. М. Кіндратець. Дослідники вважають, що основними чинниками, що сприяють формуванню української національної ідентичності, є гідність, історична правда та пам'ять, виховні ідеали, національна самосвідомість, патріотизм та інші чинники.

Розгляд української національної ідеї є актуальною проблемою в сучасних геополітичних умовах. Без розуміння сутності, структури та її концептуальних засад неможливо сформуванню свідомість громадян у суспільстві.

Проблема, як стверджує О. С. Забужко, полягає в тому, що практично «кожен видатний мислитель торкався української національної ідеї, але й досі вона не набула чіткої кристалічної форми» (Забужко О. С., 1993, с. 11).

На різних етапах історичного розвитку вчені порушували проблеми щодо розуміння таких понять, як: «нація», «націоналізм», «національна ідентичність», «національна ідея» та «національний ха-

рактиктер». Зупинимось лише на тих, що, на нашу думку, є доречними та ціннісними в контексті теми та мети статті.

«Енциклопедія історії України» трактує національну ідею як «духовну основу життєдіяльності нації, систему соціокультурних змін, яка визначає світоглядні та ціннісні компоненти... це система символів і вольовий імпульс, що виступають духовною основою національних рухів та національної самоідентифікації» (Енциклопедія історії України, 2010, с. 264). Це означає, що національна ідея виконує ключову роль у формуванні та підтриманні національної свідомості, збереженні культурної спадщини та зміцненні суспільної єдності. Національна ідея формує моральні та етичні норми, що стають основою поведінки окремих громадян і суспільства в цілому.

Національна ідея, на думку Д. В. Павличка, – це «...творець, захисник, відновлювач і будівничий державності народу, його дух свободи, вищий рівень самоусвідомлення та здатність впливати на формування позитивного іміджу на міжнародній арені» (Павличко Д. В., 2022, с. 7). Тому країнам потрібно усвідомлено підтримувати та розвивати національну ідею як фундаментальний елемент своєї ідентичності через сприяння відкритому діалогу між різними групами населення для досягнення єдності та взаєморозуміння. Крім того, необхідно формувати позитивний імідж на міжнародній арені через активну культурну, економічну та політичну дипломатію.

Українська національна ідея має містити три взаємозв'язані компоненти: ідея нації, ідея національної держави та національна стратегія (Рудакевич О. М., 2018, с. 150). Ці компоненти підпорядковані один одному та відіграють допоміжну роль, розкриваючись через ідею повернення України в лоно європейської цивілізації зі збереженням основ власної культури, формування цінностей та соціальних стандартів Європи як східного форпосту Захід-

ної цивілізації.

У теорії «українська ідея», як стверджує І. О. Кресіна, – це пошук «того стрижня, навколо якого були б сконцентровані такі доміанти, як, національні інтереси, державність, патріотизм, демократія, справедливість тощо». На побутовому ж рівні – це ідеал суспільства, який вимальовується у свідомості нації та розкриває особливе місце її в глобальному світі (Кресіна І. О., 1998). Брак чітко визначеного єдиного українського бачення історичної місії держави спричинює її хаотичний розвиток, а це шлях до зникнення і поневолення. Без чітко визначеної загальноукраїнської національної ідеї державі загрожують хаос і навіть зникнення. Головна проблема полягає в тому, що часто ідею підміняють гаслами поточного періоду, зокрема: «Подолано корупцію», «Досягнемо стабільності», «Україна єдина», не усвідомлюючи, що це лише гасла для невеликого періоду життя держави. Національна ідея стосується багатьох поколінь, жити століттями, вона може виступати своєрідним «ліктем один для одного» і бути справою честі кожного громадянина.

Як стверджує Л. П. Нагорна, під ідентичністю розуміємо результат самовизначення людини чи групи в соціальному сенсі, створення «образу – Я» та «образу – Ми», тобто віднесення себе до тих чи інших спільнот за віковими, професійними, статевими, територіальними, етнічними, конфесійними чи іншими ознаками (Нагорна Л. П., 2003, с. 16). Розуміємо це так, що формування ідентичності є комплексним процесом, у ході якого кожна особистість визначає своє місце в соціумі. Він дає змогу людям устанавлювати зв'язки та спільні цінності з іншими членами суспільства, відчувати себе частиною цілого.

«Енциклопедія сучасної України» дає таке визначення поняттю «національна ідентичність»: «...усвідомлена належність до спільноти на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає в результаті сформованої системи уявлень щодо традицій,

культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей, вибір національної ідентичності зумовлений політичними, економічними, соціальними й історичними чинниками, що робить її рухомою» (Енциклопедія сучасної України, 2020). Таке трактування підкреслює динамічний характер національної ідентичності, яка формується на основі усвідомлення належності до певної спільноти та означає, що вона може адаптуватися та еволюціонувати у відповідь на зміну зовнішніх і внутрішніх умов.

На думку М. Т. Степико, українська ідентичність здебільшого тотожна громадянській, не обмежуючись кордонами держави Україна та цінностями етносу, його культурою, звичаями, обрядами, що є загальноприйнятими. Із початком російської збройної агресії, як зазначає дослідник, відбувається «відторгнення ідентичності», тобто несприйняття спільності українців із російським етносом, тому застосовується певний механізм захисту української ідентичності (Степико М. Т., 2015, с. 136). Це створює умови для формування негативного ставлення до агресора та всього, що з ним асоціюється, посилює психологічний захист від негативного впливу та дає змогу зменшити внутрішній конфлікт у суспільстві.

Нині важливо, щоб дискусії навколо понять «національна ідентичність» і «національна ідея» не перетворювались у двобій ідеологій, оскільки вони належать до тих наукових проблем, що не втрачають своєї актуальності. Саме від них значною мірою залежить безпека, стабільність, збереження незалежності держави та її розвиток.

Уважаємо, що з усіх трактувань, для нашого дослідження прийнятним є таке: українська національна ідея характеризується сконцентрованістю через національні інтереси та почуття, виступає формою духовного самоусвідомлення себе нацією й своєї місії у світі. Тобто сутність – це консолідація всіх для певних здобутків,

тому важливою передумовою об'єднання суспільства є також усвідомлення своєї належності до національної української ідентичності.

Думки видатних українських діячів щодо ролі національної ідеї та ідентичності. В історії формування багатьох держав з'являються видатні особистості, які створюють концепції, що визначають напрями розвитку народу. Ці люди завжди перебувають у центрі уваги в контексті різноманітних історичних, політичних і культурних подій, і суспільство постійно звертається до них із запитом на нові ідеї.

Український народ має відрізнятись від росіян, британців, американців, щоб не виникало питання «Хто ми?»; суспільство повинно усвідомлювати свої архетипи, які об'єднуюватимуть різних людей. Нині Україна показала світові, що цінності – це те, за що люди готові вмирати, і саме таке обстоювання їх є гарантією того, що ми є. Першим, хто ідейно оформив та історично обґрунтував основні засади національної ідеології, був М. І. Костомаров, який у своїй роботі «Книга бытия украинского народа» де безпосередньо задекларована ідея національного відродження. Крім філософського, були й політичні погляди на відновлення держави в ХІХ столітті, зокрема в Т. Г. Шевченка, який додав до національної ідеї титанічну емоційну силу, що стала релігією народу. Беручи на себе відповідальність за історичну свідомість нації, наголошує Л. А. Назаренко, Т. Г. Шевченко боронить українців від забуття свого коріння, зачарованості матеріальним світом, захоплення чужими національними ідеями (Назаренко Л. А., 2024, с. 85). Даючи дороговказ прийдешнім поколінням, митець вірить, що наша сила в згуртованості, міцності духу, а зло неодмінно буде покарано.

Український філософ Григорій Сковорода доводив, що не треба шукати еталон або ідеал української ідентичності на всі часи, а слід розуміти її розвиток у певній динаміці історичного періоду (Бойченко М., 2022, с. 85). Це означає, що на-

ціональна ідентичність є живим процесом, який постійно розвивається та змінюється відповідно до історичних обставин та соціальних викликів.

Національна ідея, за В. Липинським, фокусувалася на самому українському народові, бо «ніхто не збудує держави, якщо українці самі її не збудують. Ніхто не зробить з українців нації, якщо вони самі нею не стануть» (Ситник О., 2023, с. 175). Його ідеї здебільшого підтверджують наявність активної верстви населення й створення рівноваги між громадськістю та політичними силами в Україні.

Одним із перших, хто сформулював концепцію української політичної нації, був І. Я. Франко, який наголошував, що національна ідея здебільшого виявляється через боротьбу за усвідомлення своєї держави та формування національної свідомості в душі кожного українця (Ковальчук Н., 2021, с. 14). Ці ідеї набули відображення в його поезіях, де через вірші в алегоричній формі звертається до майбутнього всього українського народу.

Фундатором української національної ідеї та основоположником концепції свідомого українства був Микола Міхновський, людина, що своїм світоглядом значно випереджала час. За визначенням М. І. Міхновського, «українська національна думка мусить обіймати всіх українців, де б вони не проживали по всій Україні, без огляду на державні кордони...» (Кожем'якіна О., 2021, с. 26). Його ідеї були актуальні під час революцій в Україні та російсько-української війни, бо саме тоді наш народ зумів самоорганізуватись і протистояти корупції у владі, сепаратистським настроям та збройній агресії з боку російської федерації. Важливо усвідомлювати, що його відоме гасло «Україна для українців» у тому історичному контексті потрібно розглядати не як ксенофобську тезу, а як національно-захисну реакцію того періоду.

Особливу роль у формуванні демократичної національної ідеї в Україні ві-

діграв творець української державності М. С. Грушевський. За роллю в історії України його називають «маятник, що хитається»: для одних він – «Батько нації», символ соборності, злагоди та українського єднання, інші звинувачували нашого співвітчизника у зраді Батьківщині.

Основними ідеалами національного самозбереження та ідентичності українського народу для М. Грушевського є свобода, рівність і народний ідеал, тобто народ – єдиний герой історії, із своїми ідеалами й змаганнями, із своєю боротьбою, осягами та помилками (Прицак О., 2007, с. 175).

Одним з актуальних завдань сучасного освітнього процесу в Україні є створення умов для впровадження і поширення ідей Нової української школи, що ґрунтуються на досягненнях найкращих попередників у сфері гуманної педагогіки (О. І. Тихого, І. І. Огієнка, Х. Д. Алчевської, Г. Г. Ващенко, О. В. Духновича та ін.). Нині ідеї видатних педагогів сприймаємо так, ніби вони написані в сучасних умовах і не втрачають своєї актуальності.

Свого часу Г. Г. Ващенко звернув увагу на те, що українці мають благородні (шляхетні) риси характеру, своєрідний аристократизм – усвідомлення власної гідності та пошана до людської гідності взагалі. У праці «Виховний ідеал» педагог описав формування героїчного наративу українців, зазначаючи, що український ідеал і героїзм ніколи не був агресивним, а, навпаки, – жертвним, а для українського воїна більше властива висока ідейність і дисциплінованість (Ващенко Г. Г., 1976, с. 184–185). Погоджуємося з думкою, що український народ не є агресивним, бо навіть своїх ворогів у тексті гімну називає «вороженьки». Ніколи не будучи експансивним народом, українці прагнули свободи й не мирилися зі становищем рабів.

У другій половині ХХ століття духовними провідниками інтелігенції стали дисиденти: Л. Г. Лук'яненко, Ю. В. Бадзьо, В. М. Чорновіл, М. Д Руденко, В. С. Стус та

багато інших борців за свободу. Вони були творцями української культури і носіями національної ідеї, віддавали своє життя не лише за волю свого покоління, а й за тих, хто в прийдешні десятиліття заступить їх у цьому світі й підніме прапор самостійності України. Лідер Народного Руху України В. М. Чорновіл, який став символом української національної ідеї, мріяв про унітарну державу з єдиною мовою – українською, формування нашої армії, захист національної безпеки, територіальної цілісності й інформаційного простору, підтримку національного виробника, рух в євроатлантичні структури, побудову європейського демократичного суспільства та курс на незалежнення від росії на всіх напрямках. Його слова, що є актуальними навіть зараз, українському суспільству потрібно осмислити: «Настав час великого вибору: або єдність і перемога та шлях до світла, або поразка, ганьба і знову довга дорога до світла і волі» (Чорновіл В. М., 1997).

Сучасні виклики та перспективи у формуванні національної ідеї та ідентичності.

Національна ідентичність нині визначається насамперед ціннісними орієнтирами, не само етнокультурними критеріями. Згідно з даними соціологічного опитування («КМІС», «Соціологічна група Рейтинг», «фонд Демократичні ініціативи», «Центр Разумкова»), українці стають дорослішими, вони цементують нову націю та хочуть свободи понад усе.

Портрет сучасного українця в період російсько-української війни можна описати так: українці переважно пишаються своїм громадянством, розуміють важливість демократії для України, надають перевагу свободі замість рівності, не хочуть радянських порядків та ідеї, виступають за європейську модель розвитку, підтримують вектор до євроатлантичного альянсу (Сировой М. О., 2023). Революція Гідності та війна кардинально змінили суспільство та ставлення до України, особливо в ціннісному вимірі. Ми стали сміливішими

та стійкішими, не відступаємо перед труднощами й уміло та вдячно приймаємо допомогу друзів. У сучасному глобальному світі українець спільно бореться за демократію, мир та інші кращі здобутки цивілізації, посідаючи своє гідне і помітне місце.

Війна дала українському суспільству потужний імпульс до змін, деякі з них однозначно позитивні і мають, безперечно, історичне значення. Змінами в українському суспільстві є зокрема такі, як солідарність, згуртованість довкола цінностей, посилення європейської ідентичності, трансформація історичної пам'яті, особливо те, що історична пам'ять вже не є тезою «свій – чужий», вона стала набором символів тих чи інших цінностей та ідеалів (Судин Д. О., 2022). Наприклад, це резюмується зміною у сприйнятті та ставленні до різних історичних постатей – Івана Мазепи, Симона Петлюри, Степана Бандери та воїнів УПА як борців за незалежну Україну, здебільшого це відбулося через зміну та перегляд особистих критеріїв оцінки до цих особистостей. Усе зазначене відкриває шлях до національного компромісу навколо цінностей, що об'єднують націю.

Українці блискуче проявили себе в історії як «повстанці», «революціонери», «дисиденти», здобували перемогу в неймовірних протистояннях, але іноді виявлялися нездатними реалізувати цю перемогу через те, що кожен мав свою особисту свободу і ставив понад будь-які інші цілі спільноти, до якої належав.

Потрібно не забувати про негативні чинники у формуванні української національної ідентичності: мовно-культурна асиміляція українського населення, спотворення історичних фактів та фальшива історична пам'ять; заперечення існування самої нації; пострадянська ідентичність, розвиток регіональних субідентичностей, тривалий період бездержавності, корупція яка руйнує довіру та єдність народу (Кіндратець О. М., Сергієнко Т. І., 2021, с. 42).

Наявність проблеми української ідентичності безперечно вплинула на рі-

шення російської влади розпочати війну проти України, спочатку у формі гібридної агресії, а згодом – великого вторгнення 2022 року, що прискорило процеси національної ідентифікації українців та суспільної консолідації.

Фундаментальними чинниками, маркерами та елементами національної ідентичності та ідеї завжди є, а нині особливо актуальні мова, історична пам'ять, звичаї наших героїв, єдність, культура, активність, гідність, свобода, воля, незалежність, соборність, консолідація, національна безпека, європейські цінності.

Мова – ключова ознака формування національної ідентичності та держави. Іван Малкович стверджує, що мова – найважливіший маркер національної самоідентифікації. Може видозмінюватися прапор, герб і навіть, на превеликий наш жаль, територія, але не мова» (Мухарський А. Д., Бельська Є. В., 2017, с. 194).

Одним із важливих складників самоідентифікації нації є історична пам'ять, яка оживляє образи історичного минулого та інтегрує соціальні групи в сьогоденні. Саме історична пам'ять лежить також в основі національної ідеї, визначає належність до нації, а відповідно, утвердження української державності (Філіпович М., 2023, с. 175).

Потрібно пам'ятати, що наш сусід-ворог перше, що чинить на захоплених територіях – знищує саме нашу історію всілякими способами, тому нині важливим є пошук шляхів до утвердження національної єдності та насамперед національної історичної пам'яті.

Історія України знає чимало прикладів дійсних патріотів. Важливо, щоб герої не залишались у минулому. І в цей складний час, і в майбутньому – завжди є ті, хто оберігатиме Україну, примножуватиме її гідність і славу.

Своїх національних героїв завжди слід пам'ятати, історія – не тільки події, а й історичні постаті, народ без героїв – держава без захисників.

Історична пам'ять як один зі способів формування національної ідентичності сучасної молоді дає можливість виховувати суспільство на прикладах життя борців за становлення української державності.

Імена людей, із якими має асоціюватися сучасна боротьба українців за свободу, волю, гідність та незалежність, на переконання автора, становлять ціннісний список національної пам'яті: військовий Дмитро Коцюбайло («Да Вінчі»); український громадський активіст та військовослужбовець Петро Петриченко; український військовий льотчик Андрій Пільщик («Джус»); підлітки, які активно відстоювали проукраїнську позицію – Тигран Оганісян та Микита Ханганов, миколаївський учитель «Захисту України» Сергій Гуссіді; усесвітньо відомий український оперний співак Ярослав Сліпак; фотокореспондент і документаліст Марк Левін; поет, автор слів пісень гурту Kozak System Олег Бабіч і багато інших.

Перемоги наших предків у боях за майбутнє України є свідченням звитяги та героїзму, зокрема такі події, як: битва під Оршею (1514), похід на Москву під проводом гетьмана Петра Сагайдачного (1618), Конотопська битва під управлінням І. Виговського (1658) як символи національно-визвольної боротьби українського народу проти московитів. Однак її досвід підтверджує, що будь-які воєнні перемоги залишаються марними без національної єдності та спільної мети в перемозі над ворогом, коли інтереси окремих класів або груп партій вищі за державні, оскільки це може призвести до втрати державності.

Велике значення у формуванні українського війська належить січовим стрільцям, які воювали на боці Австро-Угорщини проти російської армії, найбільші бої були на горі Маківка (1915) та горі Лисоня (1916 року). Січові стрільці заслуговують на окрему увагу, оскільки вони сприяли створенню військової термінології, фольклору, пісні і музики та появі української уніформи, зокрема «мазепинки». На почат-

ку сучасної агресії росії проти України нового життя набула пісня українських січових стрільців «Ой, у лузі червона калина», яка стала народним хітом, до її виконання долучились українські зірки і звичайні українці, а легендарний гурт Pink Floyd оранжував її на свій лад.

Незабутній подвиг українських юнаків під Крутами (1918), які своєю кров'ю окропили святу землю в боротьбі за волю України, навечно залишиться в історії як символ національної честі. Невитравні у пам'яті українців наслідки Полтавської битви, коли царські війська знищили гетьманську столицю Батурин разом із тисячами його жителів, що стало прологом ліквідації Гетьманської держави та початком нової хвилі терору й асиміляції українського населення. Трагічні й одночасно звитяжні сторінки сучасної історії – оборона Донецького аеропорту, битва українських захисників проти загарбників за Савур-Могилу, оборона міст Маріуполя та Бахмута – завжди нагадуватимуть про жертви, яких зазнав український народ у боротьбі проти «російської зброї».

Варті особливої уваги ідеї учасників ініціативної групи «Першого грудня», що сформовані у програмі «Українська Хартія вільної людини» з акцентом на трьох позиціях, актуальних і нині. Перше – відповідальність за своє життя, його успіх і добробут, друге – мораль та духовні цінності. Третє – від якої залежить майбутнє» (Хартія вільної людини, 2012). Сучасній молоді потрібно усвідомити, що ці принципи допоможуть стати більш відповідальними, морально стійкими та креативними, сприятимуть особистісному зростанню та розвитку нації в цілому.

Важливою тезою щодо розвитку національної ідеї та формування національної ідентичності поділився публіцист-журналіст В. Є. Портников в антології «Воєнний стан», де зібрано спогади та рефлексії української інтелектуальної еліти: на тлі війни починають зникати відмінності серед самих українців. «Війна значно змен-

шила – якщо не знищила кількість прихильників «одного народу». Формування ідентичності прискорюється в періоди криз і воєнних дій. Ніщо так не спроможне згуртувати людей, як перспектива загальної загибелі, або можливість національної поразки, або, навпаки, спільної перемоги. Цивілізаційна прірва між російською та українською ідентичностями обіцяє стати головним і довговічним наслідком цієї жахливої війни» (Портников В. Є., 2023, с. 250–252).

Своєчасним є проєкт А. Д. Мухарського та Є. В. Бельської «Національна ідея модерної України», у якому у формі інтерв'ю та цитат видатних українців розглянуто різні погляди на українську ідентичність та шляхи розвитку суспільства в сучасному вимірі. Автори проєкту акцентують на тому, що українська національна ідея – це свідомий рух у цивілізоване майбутнє людей, яких об'єднує «Воля» і «Свобода руху». Бути українцем, не тільки називатися, а ще й робити все у своєму житті максимально добре, якісно і професійно (Мухарський А. Д., Бельська Є. В., 2017, с. 5–7). Це видання дає поживний ґрунт для власних роздумів і рефлексій щодо формування національної ідеї та ідентичності.

Для представлення різних поглядів та аргументів щодо усвідомлення національної ідеї, думок відомих особистостей автор об'єднав і розмістив найбільш глибокі за змістом та контраверсійні тези й судження на одному плакаті (Рис. 1).

Важливу роль у самоідентифікації народу та розумінні національної ідеї відіграють побутові фрази, тези чи гасла сучасної війни, що стали крилатими «Доброго вечора, ми з України»; або своєрідні шиболети («мовні паролі»): слово «паляниця», вислів «Ласкаво просимо до пекла», можливо навіть провокаційна теза щодо маркерів «армія, мова, віра». Ці символи ідентичності та національної ідеї відіграли важливу роль народного спротиву окупантам.

Важливо зазначити, що ця тема є

складною та багатовимірною, тому в рамках однієї статті неможливо дати вичерпну відповідь на всі питання.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, підсумовуючи зазначене вище, можемо стверджувати, що українці протягом своєї історії сформували ідею, що не можуть жити в нав'язаних від окупантів рамках порядку та й ще під їхнім жорстким контролем. На основі аналізу теоретичних джерел розкрито сутність понять «національна ідея» та «національна ідентичність», що дасть змогу сучасній молоді поглибити розуміння історичних процесів, уможливить розуміння того, як формувалася національна свідомість українців протягом історії, які фактори на неї впливали і як це відобразилося на сучасному етапі розвитку суспільства. Роль національної ідеї та національної ідентичності є надзвичайно важливою для всебічного піднесення нації і держави в цілому, особливо під час збройного конфлікту.

Проаналізовано історичний розвиток національної ідеї і показано, що початок вітчизняних наукових розвідок пов'язаний із працями відомих послідовників українського питання починаючи з ХІХ століття й донині. Визначено ключові фактори, що впливають на формування національної ідеї в сучасній Україні й оцінено перспективи розвитку усвідомлення української національної ідентичності. Ми не маємо програти в цій війні, оскільки наша національна ідея та формування нового українця наслідком енергії Майданів, людей, які подолали в собі страхи, пішли проти ворога з дерев'яним щитом, об'єднали націю, мобілізували на боротьбу та надихнули на перемогу – заради сьогодення та майбутнього. Основою національної ідеї стало гасло: «Свобода, Гідність, Воля».

Перспективними напрямками досліджень є вивчення історичного вектора ролі освіти у формуванні національної ідентичності та розвитку національної свідомості учнів.

Рис.1. Плакат «Цитати відомих українців про національну ідею»

Джерело: авторський варіант, складено в онлайн-сервісі «Canva»

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойченко М. Філософія тожсамості: вчитися бути українцем / М. Бойченко // Лише той Учитель, хто живе так, як навчас: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції з міжнародною участю, присвяченої Всесвітньому дню філософії (Полтава, 17 листоп. 2022 р.) . ПАНУ, м. Полтава, Україна. – С. 85–86.
2. Виховний ідеал: Підручник для виховників, учителів і українських родин / проф. Г. Ващенко. – 2 вид. – Брюссель : Видання Центральної Управи Співки Української Молоді, 1976. – 208 с.
3. Воєнний стан: антологія. / Під заг. ред. Портникова В. – К. : Видавництво : Meridian Czernowitz, 2023. – 368 с.
4. Енциклопедія історії України : У 10 т. / Редкол.: В. А.Смолій (голова) та інші. Т. 7. – К. : Наукова думка, 2010. – С. 264–266.
5. Енциклопедія сучасної України (2020)/Гол. редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. – Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. – 712 с.
6. Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / О. С. Забужко. – Київ : Основи. – 1993. – 123 с.
7. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
8. Кіндратець О. М., Сергієнко Т. І., Особливості формування ідентичності українців в умовах гібридної війни / О. М. Кіндратець, Т. І. Сергієнко // Політикус : Науковий журнал. – 2021. – 1. – С. 40–46.
9. Ковальчук Н. Д. Українська національна ідея на вирішальних етапах розвитку українського суспільства / Н. Д. Ковальчук // Освітній дискурс: збірник наукових праць. – 2021. – 32(4). – С. 7–18. DOI: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32\(4\)-1](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32(4)-1)
10. Кожем'якіна О. М. Філософія національної ідеї Миколи Міхновського / О. М. Кожем'якіна // Гуманітарний вісник, 2021. – 34. – С. 5–14.
11. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. Етнополітичний аналіз / І. Кресіна. – К., 1998. – 238 с.
12. Назаренко Л. А. Творчість Тараса Шевченка в інтелектуальній рецепції: від культурних уявлень до міфів і стереотипів / Л. А. Назаренко // Вересень. – 2024. – № 1. – С. 79–93. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2024.07>
13. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 14–30.
14. Національна ідея модерної України. Мистецько-культурологічний проект / Автор і куратор проекту Антін Мухарський. – К. : Український культурний фронт, 2017. – 302 с.
15. Павличко Д. В. Українська національна ідея: Інавгурац. лекція професора Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.» / Д. В. Павличко, 1 верес. 2002 р. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2002. – 58 с.
16. Прицак О. У століття народин М. Грушевського/ О. Прицак // Україна модерна. – 2007. – № 12(1) – С. 170–191.
17. Рудакевич О. М. Три складові національної ідеї та їх актуальний зміст для України/ О. М. Рудакевич // Суспільно-політичні процеси. –2018. – № 2 (9). – С. 145–180.
18. Сировой М. О. Українець-2023. Як змінився національний портрет за останні

10 років / М. О. Сировой / [Електронний ресурс]. Liga.net – Режим доступу: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/ukrainets-2023-kak-izmenilsya-natsionalnyu-portret-za-poslednie-10-let>

19. Ситник О. І. Політилогічна доктрина В. Липинського: концептуальні засади / О. І. Ситник // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – Вип. 38. – С. 174–178. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/38/38>

20. Степико М. Т. Виклики та загрози українській ідентичності в умовах російської агресії / М. Т. Степико // Стратегічна панорама. – 2015. – № 1. – С. 135–139.

21. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.

22. Судин Д. О. Як війна вплинула на нашу ідентичність, пам'ять та цінності / Д. О. Судин / [Електронний ресурс]. Тиждень. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/iak-vijna-vplynula-na-nashu-identychnist-pam-iat-ta-tsinnosti/>

23. Філіпович М. Проблеми формування історичної пам'яті в освітній сфері України / М. Філіпович // Літопис Волині, 2023. – 28 (2023), – С. 174–178. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.24>

24. Хартія вільної людини: ініціатива «Першого грудня» [Електронний ресурс]. Ініціативна група «Першого грудня». – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoj-ljudyny>

25. Чорновіл В. Чи буває НАТО занадто? / В. Чорновіл // ЧАС/TIME. – 1997. – № 14. – 3–9 квітня.

THE ROLE OF THE UKRAINIAN IDEA IN THE FORMATION OF THE NATIONAL IDENTITY OF YOUNG PEOPLE IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW

Hladun Vitalii,

senior lecturer

Department of Philosophy of Education and Social Studies

In-Service Teachers Training Institute

4-a, Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine

vitalii.hladun@moippo.mk.ua

Since 2014, the armed aggression of the Russian Federation on the territory of Ukraine has raised the issue of the national idea, identity, and character of Ukrainians in a very acute way for the scientific community and the public. Unfortunately, during the years of independence, it has not been possible to form a clear position in society on these issues.

In the context of the Russian-Ukrainian war, an important component of national security is the preservation of national identity and the development of a new Ukrainian idea to consolidate society, develop civil society, and increase the level of patriotism among today's youth.

The national idea in the views of prominent Ukrainian figures has been constantly transforming, ranging from dreams of Ukraine's independence to the belief that Ukrainian independence is inevitable and includes the desire for freedom, democracy, cultural revival, and European integration.

The problem of the formation of the Ukrainian idea and national identity is the subject of research by contemporary historians, political scientists, social philosophers, cultural studies, and ethnologists, which demonstrates its multidimensionality and crucial importance for

modern Ukraine.

The Revolution of Dignity and the war have fundamentally changed society and attitudes towards Ukraine, especially in the value dimension. We have become more courageous and resilient, we do not back down in the face of difficulties and we skillfully and gratefully accept the help of friends. In today's global world, Ukrainians are fighting together for democracy, peace and other best achievements of civilization, gaining their rightful and prominent place.

Today, the fundamental factors, markers and elements of national identity and ideas can be the following: language, historical memory, European values, the victories of our heroes, unity, culture, activity, dignity, freedom, will, independence, unity, consolidation, national security.

Today, we must not lose this war, because our national idea and the new Ukrainian were formed on the Maidans, because people who overcame their fears went against the enemy with a wooden shield, united the nation, mobilized it to fight and inspired it to win – for the sake of the present and for the sake of the future. The basis for the national idea was the slogan: «Freedom, Dignity, Will».

Keywords: consolidation; national idea; national identity; national security; Russian-Ukrainian war; values.

REFERENCES

1. Boychenko, M. (2022). *Filosofia tozsamosti: vchytysia buty ukraintsem* [Philosophy of identity: learning to be Ukrainian]. In *Lishe toi Uchytel, khto zhive tak, iak navchaie* [Only the Teacher who lives as he teaches]. Poltava, 85–86 (ukr).
2. Chornovil, V. (1997). *Chy buvaie NATO zanadto?* [Is NATO too much?]. In *Chas/TIME*, 14, 3–9 kvitnia (ukr).
3. Dziuba, I. M., Zhukovskyi, A. I. & Zhelezniak, M. H. (Eds.) (2020). *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of modern Ukraine]. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy (ukr).
4. Filipovych, M. (2023). *Problemy formuvannia istorychnoi pam'iaty v osvittii sferi Ukrainy* [Problems of historical memory formation in the educational sphere of Ukraine]. *Litopys Volyni*, 28, 174–178. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.24> (ukr).
5. *Khartiia vilnoi liudyny: initsiatyva «Persoho hrudnia»* [Charter of a free man: the «First of December» initiative]. Retrieved from: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny> (ukr).
6. Kindratets, O. M., & Serhienko, T. I. (2021). *Osoblyvosti formuvannia identychnosti ukraintsiv v umovakh hibrydnoi viiny* [Peculiarities of the formation of the identity of Ukrainians in the conditions of a hybrid war]. *Politykus*, 1, 40–46 (ukr).
7. Kovalchuk, N. D. (2021). *Ukrainska natsionalna ideia na vyri shalnykh etapakh rozvytku ukrainskoho suspilstva* [The Ukrainian national idea at the decisive stages of the development of Ukrainian society]. *Osvitnii dyskurs*, 32(4), 7–18. DOI: 10.33930/ed.2019.5007.32(4)-1 (ukr).
8. Kozhemiakina, O. M. (2021). *Filosofia natsionalnoi idei Mykoly Mikhnovskoho* [Mykola Mikhnovsky's philosophy of the national idea]. *Humanitarnyi visnyk*, 34, 5–14 (ukr).
9. Kresina, I. (1998). *Ukrainska natsionalna svidomist i suchasni politychni protsesy. Etnopolitychnyi analiz* [Ukrainian national consciousness and modern political processes. Ethnopolitical analysis]. Kyiv (ukr).
10. Law of Ukraine «On the Basic Principles of State Policy in the Field of Affirming Ukrainian National and Civil Identity» *Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (ukr).

11. Mukharskyi, A. (Ed.). (2017). *Natsionalna ideia modernoi Ukrainy. Mystetsko-kulturolohichniyi proekt* [The national idea of modern Ukraine. Art and cultural project]. Kyiv: Ukrainskyi kulturnyi front (ukr).
12. Nahorna, L. (2003). Poniattia «natsionalna identychnist» i «natsionalna ideia» v ukrainskomu terminolohichnomu prostori [The concepts of «national identity» and «national idea» in the Ukrainian terminological space]. *Politychnyi menedzhment*, 2, 14–30 (ukr).
13. Nazarenko, L. A. (2024). Tvorchist Tarasa Shevchenka v intelektualnii retseptsii: vid kulturnykh uiavlen do mifiv i stereotypiv [The creativity of Taras Shevchenko in intellectual reception: from cultural ideas to myths and stereotypes]. *Veresen*, 1, 79–93. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2024.07> (ukr).
14. Pavlychko, D. V. (2002). *Ukrainska natsionalna ideia* [Ukrainian national idea]. Inavhurats. lektsiia profesora Nats. un-tu «Kyievo-Mohylianska akad.». Kyiv: Vyd. dim «KM Akademiia» (ukr).
15. Portnykov, V. (Ed.). (2023). *Voiennyi stan: antolohiia* [Martial law: an anthology]. K: Meridian Czernowitz (ukr).
16. Pritsak, O. (2007). U stolittia narodyn M. Hrushevskoho [In the century of the birth of M. Hrushevskyi]. *Ukraina moderna*, 12(1), 170–191 (ukr).
17. Rudakevych, O. M. (2018). Try skladovi natsionalnoi ideii ta yikh aktualnyi zmist dlia Ukrainy [Three components of the national idea and their actual content for Ukraine]. *Suspilno-politychni protsesy*, 2 (9), 145–180 (ukr).
18. Smolii, V. A., Isaievych, Ya. D. & Kulchytskyi, S. V. (Eds.). (2010). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of the History of Ukraine]. (Vols. 1–10). Kyiv: Naukova dumka (ukr).
19. Syrovoy, M. (2023). Ukrai net s-2023. Yak zminyvsia natsionalnyi portret za ostanni 10 rokiv [Ukrainian-2023. How the national portrait has changed over the past 10 years]. Retrieved from: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/ukrainets-2023-kak-izmenilsya-natsionalnyy-portret-za-poslednie-10-let> (ukr).
20. Sytnyk, O. I. (2023). Politylohychna doktryha V. Lypynskoho: kontseptualni zasady [Political logic doctrine of V. Lypynsky: conceptual foundations]. *Naukov i zapysky Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 38, 174–178. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/38/38> (ukr).
21. Stepyko, M. T. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia* [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation]. K.: NISD (ukr).
22. Stepyko, M. T. (2015). Vyklyky ta zahrozy ukrainskii identychnosti v umovakh rosiiskoi ahresii [Challenges and threats to Ukrainian identity in the conditions of Russian aggression]. *Stratehichna panorama*, 1, 135–139 (ukr).
23. Sudyn, D. (2023). Yak viina vplynula na nashu identychnist, pam'iat ta tsinnosti [How the war affected our identity, memory and values]. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/iak-vijna-vplynula-na-nashu-identychnist-pam-iat-ta-tsinnosti/> (ukr).
24. Vashenko, H. H. (1976). *Vykhovnyi ideal: Pidruchnyk dlia vykhovnykiv, uchyteliv i ukrainskykh rodyn* [Educational ideal: A textbook for educators, teachers and Ukrainian families]. Briussel: Vydannia Tsentralnoi Upravy Spilky Ukrainskoi Molodi (ukr).
25. Zabuzhko, O. S. (1993). *Filosofia ukrainskoi ideii ta yevropeiskyi kontekst: frankivskiyi period* [The philosophy of the Ukrainian idea and the European context: the Frankish period]. Kyiv: Osnovy (ukr).